

KIRGIZ KÜLTÜRÜNDE BOZ ÜY

Mayramgül DIYKANBAYEVA

*Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve
Edebiyatları Bölümü
mayramgul@hotmail.com*

Geliş Tarihi: 2017.03.13

Kabul Tarihi: 2017.04.09

Öz

Boz üyü göçebe hayat yaşayan Türk boylarının hemen hemen hepsi kullanmıştır. Kırgızlar da hayatın hangi döneminde olursa olsun atalarının öz malı olan boz üyden hiçbir şekilde vazgeçmemişler, her zaman hayatlarının bir parçası olarak görmüş ve kullanmışlardır. Taşınması ve kurulması kolay, konargöçer hayata uygun olan boz üye bakılarak Kırgızların aile yaşantısı, inanışları, gelenek ve görenekleri anlaşılabilir.

Çalışmada Kırgızların yaşam mekânı olan boz üyün yapımından, öneminden ve onunla ilgili inanış ve geleneklerden bahsedilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Kırgızlar, boz üy, göçebe hayat, gelenek-görenek, inanış

Boz Üy In The Kyrgyz Culture

Abstract

Almost all the nomadic Turkish tribes used boz üy (tent). Kyrgyz people have never given up on using boz üy at any moment in their lives which is the authentic value of their ancestors, and they have always considered it as a part of their lives and used it. Family lives, traditions, customs and beliefs of Kyrgyz people could be understood by looking at the boz üy which is easy to carry and set up, and adaptable to the nomadic life style.

In this study, the significance of boz üy which is the living space of Kyrgyz people has been mentioned and beliefs and traditions about boz üy have been touched upon.

Key Words: The Kyrgyz, tent, nomadic life, traditions, faith.

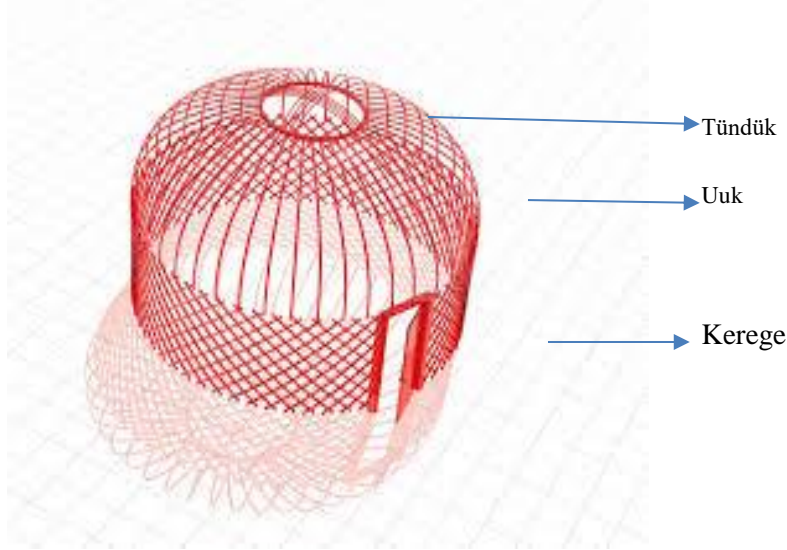
Giriş

Göçebe hayatın önemli şaheserlerinden biri olan boz üy yerleşik hayata geçilmesine rağmen Kırgızlarda halen kullanılır. Boz üy kışın sıcak, yazın serin olması; bir ailenin yaşayabileceği bir mekân olması; kolayca kurulup toplanabilmesi; toplandığında sadece bir develik yük olması gibi özelliklerle hayatı kolaylaştırmıştır.

Çıkış tarihi çok eskilere dayanan boz üy, göçebe hayat yaşayan Türk boylarının yaşadıkları bir mekândır. Dolayısıyla doğayla sürekli iç içe yaşayan, geçimini hayvancılıkla sağlayan Kırgızlar da çok eskiden beri boz üyü kullanmış ve değer vermişlerdir. Konargöçer hayata uygun olan boz üy bir gereksinimden ortaya çıkmıştır. Boz üyün yapımında demir kullanılmamış olması da onun tarihinin çok eskilere dayandığının bir kanıtı olarak değerlendirilebilir.

Boz üyün mimari yapısına bakılırsa rüzgârın şiddetini azaltmak amacıyla silindirik şekilde yapılmıştır. Atalarımız henüz deneysel bilimin gelişmediği dönemlerde bile

kare şeklinde olana göre yuvarlak silindir şeklinde olanların daha dayanıklı olduğunu anlayabilmişlerdir. Dağlık bölgelerde yaşayan Kırgızlar hem soğuktan korunmak hem de sabah güneşi görebilmek için boz üyün girişini doğuya bakacak şekilde kurmuşlardır.

1.Boz üyün iskelet görüntüsü

Boz Üyün Yapımı

Kırgız mimarisinin başlangıcı olarak görülen boz üy, yukarıda da belirtildiği gibi atalarımızın usta ellerinde hiçbir şekilde demir ve çivi kullanılmadan yapılmıştır.

Kırgızlar konargöçer şeklinde yaşarken yerleştikleri mekânlarda ne tür ağaçların yetiştiğini onların mevsimlere göre değişimini, dayanıklı olup olmadıklarını gözlemlemişler ve amaçlarına uygun olarak kullanmayı öğrenmişlerdir. Kısaca söyleyecek olursak Kırgızlar kurak yerlerde yetişen ağaçlara göre sazlık sulak yerlerde yetişen ağaçların daha da dayanıklı olduklarını anlamışlardır. İlk önce ağaçların sırrını çözen Kırgızlar, bu ağaçlarla kendileri için yaşayacak bir mekân inşa etmişlerdir. Dolayısıyla yaşayacakları mekân olan boz üyün yapımında sazlık yerlerde yetişen ağaçları tercih etmişlerdir (Alımbayeva 2016: 22-23).

Boz üyün yapımı usta çırak ilişkisine bağlıdır. Çünkü boz üyün ağaç kısmını yani iskeletini yapmak kolay bir iş değildir. Genelde boz üyün iskeletini erkekler yapar. Eğik olması gereken *kerege* ve *uuk* kısımları hazırlanırken mevsimlerin de dikkate alınması gerekir. Eğilmesi gereken ağaçlar Şubat ayının sonu Mart ayının başlarında kesilmeli ve eğilmelidir. Sonraki aylara kalırsa eğilmesi zor olur, hatta kırılır.

Boz üyün ağaçlarının birbirleri ile birleştirilmesinde hayvan postu kullanılır. Kesilmiş olan hayvanın derisi, yünleri deriden ayrılana kadar suda bekletilir. Yünün deriden ayrılması 15-20 gün sürer. Yünden arınmış olan deri bir tahta üzerine serilerek kurutulur. Sonra yine 2-3 saat suda bekleterek yumuşamasını sağlarlar ve yumuşamış olan deriyi ince ince keserler. Böylece ağaçların birleşmesinde ve yamalarda kullanılacak olan *kök* adı verilen ipler hazır olur. Hazır olan ağaç kısımlar

neme dayanıklı olması için keçi yağı ile karıştırılmış olan çoşo¹ ile boyanır. Bununla ilgili Kırgız kahramanlık destanı Canış-Bayış'ta şu satırlar karşımıza çıkar:

Camgır tiyse çiriyt dep, Yağmur yağarsa çürümesin diye,
Coşonu mayga kaynatıp. Çoşonu yağda kaynatıp.
Kök, kızıl kılıp sırdagan. Gök, kızıl olarak boyadılar.

(Canış-Bayış 1998: 51).

Destandan hareketle günümüzde de yapılan bu uygulamanın çok eskilere dayandığını söylemek mümkündür.

Boz üyün iskeletinin yapımında sözünü ettiğimiz ağaç ile kökün dışında hiçbir şey kullanılmaz.

Boz üy iskeletinin örtü görevini gören “*kiyiz cabduuları*” (keçe örtüleri) kadınlar tarafından hazırlanır.

Bu durum Manas Destanında şu şekilde geçer:

Koy cündörü kırkılıp, Koyun yünleri kırıldı,
Kızdar anı taptaştı. Kızlar onu yerleştirdiler.
Bulalardı çyratıp, İpleri eğirdiler,
Kiyizderdi casaştı. Keçeleri yaptılar.

(Manas 1981:51).

Diğer Türk boylarında olduğu gibi Kırgızlar da yünleri hayatlarının her alanda kullanmışlardır. Onlardan biri de boz üyün üzerinin kapatılması için yapılan örtülerdir. Keçelerin hazırlanması için de mevsim önemlidir. Keçeler yazın yapılmıştır. Çünkü yünlerin iyi bir şekilde birleşerek keçe haline gelmesi için havanın sıcak olması gerekir. Keçelerin yapımında canlı koyunların yünleri önemlidir. Kesilmiş veya ölmüş koyunların derisinden alınan yünlerin birleşimi zor olur, ayrıca dayanıklı olmaz. İlkbaharda koyunların yünleri kırkılır ve yazın keçeler hazırlanır. Öncelikle koyunlardan kesilip alınan yünler sopalarla vurularak hem birbirinden ayrılması hem aralarındaki kirlerin düşmesi sağlanır. Daha sonra hasırlara eşit kalınlıktaki yünler serilir. Bu iş tamamlandıktan sonra yünün üzerine eleklerle kaynar su serpiştirilerek dökülür, soğumadan hemen hasır dürülür, üzerine çuval geçirilir ve bir buçuk, iki saat kadar tekmeleir. Tekmeleme görevini genelde köyün veya mahallenin çocukları üstlenir. Hasır açıldığında yün artık keçe haline gelmiş olur. Kadınlar dizleri üzerine oturarak kolun bilekten dirseğe kadar olan kısmı ile henüz soğumamış keçeyi daha sıkı hale getirmek için iter ve geri çekerler. Bu işlem da en az yarım saat kadar sürer. Katlanarak toplanan keçe, dere kenarına getirilerek kiri akana kadar üzerinden su dökülür. Son olarak da keçe güneş altına kurumak üzere serilir. Hazır olan keçe boz üyün boyutuna göre biçilir ve dikilir.

¹ Rengi kırmızımsı toprak.

Boz üyün önemli kısımlarında biri de *çiy* adını verdikleri yüksek boylu sert otlardan örülen hasırlardır.

2.Hasır yapılacak sert gövdeli ot 3. Süslenerek yapılmış hasır 4. Kerege için hazırlanmış hasırlar

Hasırlar, boz üyün iskeletinin önemli kısmını oluşturan keregenin kapatılması için gereklidir. Aynı zamanda hasırlar boz üyün mutfak kısmının bölünmesi ve boz üyün kapısı için de kullanılır. Kırgız kadınları mutfakı bölmek için yaptıkları hasırları millî motiflerle süslemişlerdir.

Boz Üyün Önemi

Yaklaşık üç bin yıllık tarihe sahip olan boz üyü, Kırgızlar yaşamlarının her alanında kullanmışlardır. Kocaya gidecek kızı için boz üyde oyunlar ve eğlenceler düzenlemişler, çeyiz olarak vermişler, çocuklarını evlendirmişler, ölüyü son yolculuğuna uğurlamışlar, önemli misafirlerini karşılamışlardır. Kısacası acı ve tatlı günlerini boz üy ile paylaşmışlardır. Boz üy Kırgız eserlerinde de sık sık karşımıza çıkmaktadır. Örnek verecek olursak Manas Destanının önemli epizotlarından biri olan “*Kökötay’ın Aşısı*”nda çeşitli milletlerden misafirler davet edildiği ve onlar için binlerce boz üy kurulduğu anlatılmıştır (Manas 1990: 29). Kırgızistan bağımsızlığını ilan ettikten beş yıl sonra 1995’te Manas Destanının 1000. yılı kutlamasına gelen misafirler de boz üylerde ağırlandı. Ağustos 1995 tarihinde düzenlenen bu kutlamada 1000 tane boz üy kurulmuş, çeşitli ülkelerden misafirler davet edilmiş ve yurt dışından gelen misafirler burada ağırlandı.

Boz üyün hayatın bir parçası olduğunu ulu yazar Cengiz Aytmatov da “*Gülsarat*” eserinde dile getirmiştir. Eserin başkahramanı Tanabay gençler birliği toplantısında “*Eski hayata son verilsin. Boz Üyü yok etmek gerek.*” teklifi ile gençlerin karşısına çıkar (Aytmatov, 2009: 310). Daha sonradan göçebe hayat yaşayan Kırgızlar için boz üysüz hayatın mümkün olmadığı anlaşılır. Tanabay geç de olsa hatasını anlar, bir zamanlar boz üyü, eski hayatı yok etmek lazım dediğine üzülür. Konargöçer bir yaşam süren insan için boz üyden daha iyi bir mekân olmadığını anlar.

Boz üye bakılarak Kırgızların aile yaşantısı, gelenek ve göreneklere, inanışları anlaşılabilir. Boz üy içinin *tör cak*, *er cak* ve *epçi cak* olarak bölümlere ayrılması (Alımbayeva 2016: 82) Kırgızların hayatındaki önemli unsurlar hakkında bilgi verir. Kırgızlar başkөşeye *tör* derler. Sabah güneş çıktığında ışıkları boz üyün kapısından

direk başköşeye gelir. Başköşe güneşin bulunduğu yerdir. Kırgızlar için Güneş Tanrısının (Dıykanbayeva 2016: 29-56) önemini hatırlarsak başköşenin boz üyün en değerli yerinde bulunduğunu görürüz. Bundan dolayı Kırgızlar için *törde* yani başköşede yer edinebilmek hayatta en önemli amaç olmuştur. Çünkü bu bir statü göstergesidir. Ancak belli saygınlığa sahip kimseler *törde* yer edinebilir. İyi insan olmak, toplumun saygısını kazanmak *törde* yer alabilmenin en temel ölçütleri sayılır. Yani Güneş Tanrısının bulunduğu yerde yer edinebilmek için sıradan bir insan olmamak gerekir.

Er kısmı ise boz üyün sol tarafıdır. Burası erkeklere aittir. Aynı zamanda burası yeni evlenen çiftlerin de yeri olarak kullanılır. Göçebe hayat tarzını XIX. yüzyıla kadar devam ettiren Kırgızlar çocuklarını evlendirdiklerinde boz üyün sol tarafına perde çekerek yeni evli çifti ayırmışlardır.

Epci ise evi idare eden kişi yani kadına ait olan kısımdır. Aynı zamanda burası Kırgız motifleriyle süslenmiş hasır ile bölünür, yiyecek ve içecekler konulur. Bundan dolayı bu kısmı kadına ayırmışlar ve *epci cak* adını vermişlerdir.

Boz Üy İle İlgili İnanışlar

Kırgızlar üy-bülöö (aile), üylönüü (evlenme) terimlerini kullanırlar. Çünkü insanoğlunun hayatı evle bağlantılıdır. Dolayısıyla Kırgızlar boz üyü kurarken kundaktaki çocuğu tündüğe² baktırarak yukarı kaldırırırlar. Kırgızlar için tündük kutsaldır ve aile ocağıdır. Aile ocağını ancak çocuk devam ettirir. Dolayısıyla çocuğu yukarı tündüğe doğru kaldırarak Allah'tan çocuğun sağ salim olması, bu boz üyde yakılan aile ocağını söndürmeden devam ettirmesi istenir (Akmataliyev, 2011: 138).

5.Boz üyün tündük kısmı

² Boz üyün çatısı, bir bakıma penceresi

Kırgızlar arasında boz üy ile ilgili uygulamalar ve inanışlar çok eskiden beri güçlü bir şekilde korunmaktadır. Kırgızlar çok eskiden beri boz üyü kutsanmış bir mekân olarak görürler. Bundan dolayı ev sahibi boz üyü ilk kez kurarken önce halk arasından en yaşlı, saygın ve çocuk sahibi olan insanları davet eder. Gelen insanlardan yaşlı ve erkek olanı tündüğün kaldırılmasına yardım eder. Bu işlem yapılırken adama beyaz gömlek giydirilir ve beline kırmızı kurdele bağlanır. Boz üy kurulur kurulmaz kızlar ve gelinler boz üyün önünde durur eğilerek selamlarlar ve içeri girerler. Bu arada yaşlı hanımlar hayır dualar ederler ve kapı girişine saç saçarlar. Saçı ekmek parçalarından, şekerler ve paralardan oluşur. Bazı bölgelerde kapı girişine süt veya un dökerler. Bunu yaparken “*Baht getiren ev olsun*”, “*Evinizde bereket olsun*”, “*Rızkı dolu ev olsun*” şeklinde dualar edilir. Saçının amacı yer, su ve toprak iyelerini memnun etmek, onlara bağışta bulunmaktır. Son olarak koyun kurban kesilir ve kesilmiş koyun başını tündükten dışarı doğru fırlatırlar. Bu işlevi yaparak ocaktan yükselecek olan dumana yol açmış olurlar. Böylece ateşin hiç sönmeyeceğine, sürekli tündükten duman yükseleceğine inanılır. Boz üyde her zaman huzur, mutluluk ve bereket olması dileğiyle tündüğe beyaz bez veya pamuk bağlanır (Alimbaeva, 2016: 98-99).

Kırgızlar boz üyün tam ortasına ocağı kurarlar. Ocak eskiden beri Türk kültüründe kutsal sayılmıştır. İlk ateşi çok çocuğu olan aileden almaya özen göstermişlerdir. İlk ateşle beraber eve bereket geleceğine ve aile ocağını söndürmeden devam ettirecek çocukların doğacağına inanmışlardır (Alimbayeva, 2016:100).

Kırgızlarda asla boz üyün keregesine³ insan ayakları asılmaz, tündüğün ipine ağırlık verilerek çekilmez, eşğin üzerinde durulmaz, girerken ya da çıkarken eşğe basılmaz, atlayarak çıkmak gerekir, kapı ayakla açılmaz. Bütün bunlar evin koruyucu ruhu ile ilgilidir. Evin koruyucu ruhları eşikte oturur, üzerine basarsa incinir inancı vardır. Ateş suyla söndürülmez, ateşe tükürülmez, külün üzerine basılmaz, geceyin külü dışarı çıkarılmaz (Akmataliyev, 2011:138) gibi ateşle ilgili inanış ve uygulamaları doğrudan ateş kültü ile ilişkilendirebiliriz.

6. Boz üyün kerege kısmı

³ Uukları bağlamak için yapılmış boz üyün yan kısmı

Diğer Türk boylarında olduğu gibi eskiden beri Kırgızlar da tabiatı kutsal saymışlardır. Kırgızlar yaşadıkları mekân olan boz üyün penceresini tepesine yapmışlar ve buna tündük adını vermişlerdir. Dolayısıyla boz üyün penceresinden yani tündüğünden direkt olarak güneşi görmüşlerdir. Pencerenin tepede bulunması Gök Tanrı inancı ile açıklanabilir. Kırgızların eskiden Güneş Tanrısına tapmış olmaları bu görüşü kuvvetlendirmektedir. Ayrıca yakılan ateşin dumanı tündükten göğe yükselir, temiz hava ve aydınlık içeri girer. Tündük en tepededir, bir anlamda evin direğidir. Tündük sıradan bir ağaçla değil ardıç ağacıyla yapılır. Bilim adamları kelimenin kökü olan “ar”ın bütün Türk boylarında “arığ”, “aruu”, “kutsal”, “temiz”, “şeffaf” (Tentiyev, 2012; 348) sözünden geldiğini öne sürmektedirler. Dolayısıyla tündüğün sıradan bir ağaç ile değil de ardıç ile yapılmasının nedeni Kırgızların yaşadıkları mekân olan boz üyü kutsal olarak görmelerindedir. Ayrıca tündük, aile bireyleri hakkında da bazı ipuçları vermektedir. Geceleri kapatılan tündük, sabah erkenden açılmazsa o evin kadınının geç kalktığı ve tembel olduğu anlaşılır.

Kırgızlar eskiden günümüze kadar ölülerini boz üyde bekletmiş, kadınlar burada ölünün başucunda oturarak ağıtlar yakmış, yaslarını tutmuşlar ve son yolculuğuna boz üyden uğurlamışlardır. İnançlara göre ölülerin ahirette hayatlarına devam etmeleri için boz üy önemli bir mekân olmuştur. Dolayısıyla ölülerine ve ata ruhlarına olan saygıdan dolayı son yolculuğuna ata mekânları olan boz üyden uğurlamışlardır. Ölen soylu veya zengin biri ise atının yelesi bağlanmış direği tündükten çıkararak bağlamışlardır. Bu uygulama ev sahibinin öldüğünü, bu evin yas evi olduğunu anlatmıştır ve buna “*tul salgan üy*” adını vermişlerdir (Alımbayeva, 2016: 16).

Kırgızlar göç ettiklerinde yani boz üyü topladıklarında yerini iyice temizleyerek bırakmışlardır. Çok eskilerden beri göçebe hayat yaşayan Kırgızlar “*Göçtüğün yer, yerleştiğin yerden temiz olsun.*” demişlerdir (Murzakmetov, 2013: 30). Çünkü temiz bırakılan toprak yağmur suyunu aldıktan sonra hemen çimlenmiş, yemyeşil olarak başka göçün yerleşmesine hazır olmuştur. Ayrıca çadırı topladıktan sonra kazıkların yerine ayran ve süt gibi içecekleri dökmüşlerdir. Bunun nedeni ise yer sahibine, toprak anaya olan memnuniyeti belirtmektir. Bu uygulama saçı olarak kabul edilebilir (Abramzon, 1971: 30).

Boz üy Kırgız atasözlerinde, bilmecelelerinde, hayır dualarında ve beddualarında da karşımıza çıkmaktadır.

“*Ugum saga aytam uulum sen uk, keregem saga aytam kelinim sen uk.*” (Ugum sana söylüyorum oğlum sen dinle, keregem sana söylüyorum gelinim sen dinle) diyerek aile ocağını devam ettirecek olan oğul ile gelini, boz üyün önemli parçalarını kullanarak mecaz anlamlı sözlerle eğitmişlerdir.

7. Boz üyün uuk kısmı.

8. Boz üyün kerege kısmı.

“Çapanda bir acıdaar bilesinbi, canı çok kıymılđoogo denesinde, içinde sööktörü bakça-bakça, caltıldayt calgız közü töböşündö.” (Bozkırda bir ejderha bilir misin, canı yok vücudunda kıılmıdamaz, içinde kemikleri parça parça, parlıyor tek bir gözü tepesinde) diyerek bilmede de boz üye yer vermişler.

“Tündüğüñdön tütün üzülböşün”- Çatından duman eksilmesin.

“Çamgaragıñ kötörülşün, oçoguñ öçpösün”- Çatın yükselsin, ocağın sönmessin.

“Tündüğüñ biyik, keregeñ bek bolsun”- Çatın yüksek, keregen sağlam olsun.

“Kolomtoñ sapırılbasın”- Ocağın, külün saçılmasın, diyerek dualar ederken,

“Tündüğüñ tüşür”- Çatın yıkılsın, çatın düşşün şeklinde beddua etmektedirler.

Evin direği çatıdır, ailenin direği babadır. Dolayısıyla bu beddua aile direği olan baban ölsün anlamına da gelmektedir.

10.Boz üyün genel görüntüsü

Sonuç

Sonuç olarak Türkiye'deki insanların çadır adını verdikleri boz üy, sadece Kırgızlar tarafından değil göçebe hayat yaşayan bütün Türk boyları tarafından kullanılmıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi boz üy, henüz bilimin gelişmediği çağda atalarımızın usta ellerinden konargöçer hayata uygun olarak yapılmış muhteşem bir eserdir. Sovyetler Birliği döneminde diğer cumhuriyetlerde olduğu gibi Kırgızistan'da da sabit konutlar hızlı bir şekilde yapılmasına rağmen boz üy Kırgızlar arasında hiçbir zaman önemini kaybetmediği gibi günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Kırgızlar günümüzde de acı ve tatlı günlerini atalarının yaşam mekânı olan boz üyde geçirirler. Misafirler ağırlandığında, düğün ve cenaze törenlerinde sabit konutların yanına böz üylerin kurulması bunun açık bir kanıtıdır.

Bu muhteşem eserin sözlü kültürde de yer alması onun Kırgızlar için ne denli önemli olduğunun bir göstergesidir. Bazı kurum ve kuruluşların da boz üyün yaşatılması için destek vermesi son derece memnun edici bir gelişmedir. Boz üy, 2014 yılında UNESCO tarafından kültür mirası olarak korunmaya alınmış ve Kırgız boz üyünün yer aldığı forumlar Türkiye, Hindistan, Kanada, İsveç, Moğolistan gibi ülkelerde gerçekleştirilmiştir (Alımbayeva 2016:132).

Atalarımızın bu büyük mirasını sonraki nesle bırakmak günümüz Kırgız gençlerinin görevidir. Bunun yolu da yalnız boz üyün değil onun çevresinde gelişen kültürün de muhafazası ve yaşatılmasıdır.

Kaynakça

- Abramzon, S. M, (1971), Kirgızı i ih etnogenetiçeskie i istoriko-kulturnie svyazi, Leningrad: Nauka.
- Akmataliev, A, (2011), Kirgızdın Köönörbös Döölöttörü, Bişkek: Şam.
- Alimbaeva, B, (2016), Kirgız Elinin Boz Üyü, Bişkek: Uluu Toolor.
- Aytmatov, Ç, (2009), Çıgarmalarının Segiz Tomduk Cıynagı, c. 2, Bişkek: Uçkun.
- Carbanaliev, A, (2010), Boz Üydün Cabdılışı, Kirgız Tuusu, Bişkek: Avgust.
- Karimov, M, (2011), Ata – Babalar Taberigi, Bişkek: Biyiktik.
- Dıykanbayeva, M, (2016), Kirgızlarda Atalar Kültü, Konya: Kömen.
- Manas, c. III, (1981), Frunze: Kirgızstan.
- Manas, c. III, (1990), Moskova: Nauka.
- Mukasov, M, (2004), “*Din Irları*”, Kirgız Adabiyatının Tarıhı, c. I, Bişkek: Şam.
- Murzakmetov, A, (2013), Boz Üy – Babalar Murası, Şookum (İlim, turmuş cana madaniyat curnalı), Bişkek: İyun.
- Tentiyev, C, (2012), Boz Üy – Tirüülükün Üyü, Zamandaş (eldik curnal), Bişkek: Fevral.